

SVENSKЕ LURENDREJERE I SUNDET I DET 17. AARHUNDREDE

Af

Professor, Dr. phil. ALBERT OLSEN

Den svenske Toldfrihed i Sundet spillede ingen nævneværdig Rolle for Danmark i finansiel Henseende før et Stykke ind i det 17. Aarhundrede. Sveriges Omsætning med det vestlige Udland var ikke imponerende og besørgedes for en stor Del af fremmede Skibe. Det, der paa denne Maade „uretmæssig“ unddroges den danske Konges Intrader, kunde ikke i større Grad fylde danske Hjerter med Vrede og Forbitrelse. Anderledes stillede Forholdene sig imidlertid, da Nederlandene og England blev de førende europæiske Handelsmagter, og Centrene for Verdenshandelen flytter nordpaa. Ret hurtigt blev visse svenske Produkter, i første Række Kobber, Jern og Tjære, tildels Træ, stærkt efterspurgte i Amsterdam og London. Udbyttet af Eksporten gik til at finansiere Gustav Adolfs Deltagelse i Trediveaarskrigen og til at sætte den svenske Overklasses Lefevod i Vejret gennem øget Indførsel af Vine, Kolonial-, Silke- og Tekstilvarer. I Løbet af de næste Aartier skabtes et svensk Østersøimperium, og svenske Skibe viser sig efter 1630 i større Tal end tidligere i Sundet. Danmarks Handel steg ogsaa stærkt, men Sveriges endnu mere, hvilket hos den danske Regering skabte en Mistanke om, at de svenske Skibe havde fremmed Gods inde. Naar den svenske Resident i København i 1630'erne søgte at overbevise Danskerne om, at den svenske Produktion og Handel i disse Aar voksede saa betydeligt, er han næppe blevet alt for godt troet. I de 25 Aar fra 1621—25 til 1645—50 steg den svenske Jernudførsel 557 %, medens den tilsvarende Stigning

for Kobber udgjorde 267 %.¹ Hermed blev Øresundstolden et vidtrækkende Problem for baade Sverige og Danmark og indgik som en meget afgørende Faktor i Forholdet mellem de to Stater. I Brømsebrofreden 13/8 1645 siges udtrykkelig, at de „missförstand och irringar“, der er opstaaede, bl. a. stammede fra „seglatzens, commerciernes och tullens frijhet“ i Øresund, og i en halv Snes Paragraffer defineres derefter den Toldfrihed, som tilkommer den svenske Krones Undersaatter ikke blot i Sverige, men i Finland, Ingermanland, Estland og Lifland.² Bestemmelserne var dog ikke helt udtømmende og gav i de kommende Aar Anledning til en Række Stridigheder mellem Svenskerne og de danske Toldmyndigheder i Helsingør. Da samtidig Antallet af svenske Skibe og Ladninger steg i 1650'erne, var det givet, at Spørgsmaalet om den svenske Toldfrihed atter maatte blive aktuelt, naar det næste Opgør mellem de to skandinaviske Brødrefolk vilde indtræffe. Det kom i 1659 under yderst ugunstige Omstændigheder for Danmark. I Løbet af Forhandlingerne mellem de danske og svenske Repræsentanter gav Svenskerne Køb, hvad angik Landafstaelser, men med Hensyn til det fremsatte Krav om Certifikaters Afskaffelse for svenske Skibe i Sundet stod de urokkelig fast. Roskildefredens § 4 er ganske klar og giver Svenskerne en fuldstændig uindskrænket Toldfrihed baade for deres Skibe og de paa dem transporterede Varer. Den lyder saaledes:³

„Dedh är och förafskedat och beslutit, att alle the skepp, Hans Kon. Mat. i Sverige, dess undersåtare och the, som byggia och boo i Sverige eller där under sorterande provincier, landh och städher, ingen undantagandes, tillhörige, bevärde och obevärde, små och store, med hvadh godz de innehafva, uthan åthskillnadh, icke allenast skole vara uthi Öresundh och Beldt frije och exempte för all tull, inquisitioner, visitationer, anhållningar eller andre molester och besvär, de hafva nampn

¹ Axel E. Christensen i *Hansische Geschichtsblätter*. 59. Jahrg. 1935. p. 133 og 135.

² L. Laursen: *Danmark—Norges Traktater 1523—1750*. IV. Kbhvn. 1917. p. 438.

³ Laursen: *Anf. Skr. V. Kbhvn. 1920*. p. 232 f.

huru de hafva eller erdichtas kunne, uthan och icke vara skyldige eller bundne till att hafva eller vijsa någre certificationer på innehafvande varur allenast dee på Kon. Mat.s af Danmark tullbodh i Helsingör och Nyborgh riktigt siöpas framtee och upvijsa. Men medh dedh godz och de varur, Hans Kon. Mat. dess successorer, undersåtare och indbyggjare uthi Sverige och alle där underliggiande provincier, länder och städer tillhöre, och uthi fremmande skepp lastade och skeppade äre, förhålles härefytter, hvadh certificationerne vidhkommer, såsom för detta effter Brömsebroes pacters innehåldh, således, att när the uppvijsa allenast sine richtige certificationer, då uthan hinder uppehåldning, förbuudh eller tulltächt i någon måtto genom Öresundh och Beldt frije till och ifrån passera skole, men dedh svenske godz, uthi fremmande skepp inlastadt, som icke kan framvijsa sin rätta certification, skall tulltächten uthi Sundet och Beldt vara underkastadt“.

Under Præliminærforhandlingerne i Taastrup den 16—18. Februar havde man fra dansk Side kæmpet bravt mod de svenske Krav. Den ene af vore Repræsentanter, Gersdorff, gjorde opmærksom paa, at med Certificaternes Afskaffelse vilde hele Verden komme til at sejle under svensk Flag. Saa galt gik det nu ikke, men i de følgende Aar steg dog Antallet af svenske Skibe, som passerede Sundet, ikke saa lidt. Det gennemsnitlige Antal androg i Aarene 1661—70 349 for i 1670'erne at dale til 253. Fra dansk Side saa man med Bekymring paa denne Udvikling. I 1664—65, da Englænderne sendte en Repræsentant, *Talbot*, til København for at forhandle om en Alliance mellem England, Danmark—Norge og Sverige, aabnede der sig en Mulighed for at faa Spørgsmaalet taget op til ny Behandling, og man greb denne med Begærlighed. De danske Underhandlere, deriblandt *Hannibal Sehested*, hævdede, at den paatænkte Alliance lettest vilde komme i Stand, hvis Sverige kunde bringes til at opgive sin Toldfrihed i Sundet, eventuelt mod en vis Ækvivalent. Herigennem vilde man og-

⁴ Efter Nina Bang og Knud Korst: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund.

saa faa Bedragerierne i Sundet afskaffet og derved fjerne en af Hovedgrundene til Stridigheder mellem de nordiske Riger.⁵ Imidlertid løb Forhandlingerne ud i Sandet, men det store Antal svenske Skibe i 1660'erne skulde stadig holde Tanken om en for Danmark gunstigere Ordning levende. Under den skaanske Krig 1676—79 søgte den danske Krone med stor Energi at fastholde Kravet om Afskaffelse af den svenske Toldfrihed. Man havde saglig rustet sig godt, idet Kongen fra sin Feltlejr i Landskrona den 31. Juli 1676 befalede Direktøren over Tolden i Øresund, *Andreas Günther*, at fremskaffe Oplysninger om den hollandske Told og Tallet paa svenske Skibe, der havde passeret Sundet de sidste Aar, samt undersøge, hvor meget den af dem oppebaarne Frihed beløb sig til, og hvilken Beskaffenhed det havde dermed før Christianopoltraktaten (1645) og Speiertraktaten (1544).⁶ Meningen har aabenbart været at slaa to Fluor med eet Smæk og faa tilvejebragt en Ordning, der stillede Nederländerne og Svenskerne paa samme Fod. Det skulde imidlertid gaa anderledes end ønsket. Frankrig, der i Realiteten dikterede Fredsbetingelserne, ydede trods ydmyge Opfordringer ikke Danmark den ringeste Støtte paa dette Punkt og vilde ikke strække sig længere end til at love sin velvillige Medvirkning, hvad angik Afskaffelsen af Defraudationerne i Øresund. Ved de endelige Fredsforhandlinger fik de danske Delegerede Ordre til særlig at arbejde for, at de hidtidige Bedragerier med Tolden i Sundet kunde blive afskaffet.⁷ Der nedsattes i Henhold til Fredstraktaten i Lund 26/9 1679 (§ 8) Februar 1680 en dansk-svensk Kommission under fransk Medvirkning for at undersøge hele Spørgsmaalet, og 29/4 1680 sluttedes en Overenskomst, hvorved Forholdet reguleredes ved §§ 6—12. Det fastslaas her (§ 6), at i de svenske Söpas skal samtlige Rederes Navne indføres „och så många, som af de interesserade äro tillstedes, när de sådant siöpas uthvärcka, sköle tillbörligen för magistraten på orthen sin part och deel tithi

⁵ Laursen: Anf. Skr. VI. Kbhvn. 1923. p. 8—21—23—34.

⁶ Øresundstoldkammerets Arkiv. Dokumenter og Breve. 1664—1828. R.A.

⁷ Laursen: Anf. Skr. VII. Kbhvn. 1926. p. 310, 324.

skieppet med eed bekräfta sig egentligen och allena tillhöra, och skole de frånvarande deres eedh skrifftligen derpå fram-sända.“ I § 7 forbydes det at give Søpas til fremmede, § 8 indfører Anmelderpligt, hvis en Reder afstaar sin Part i et Skib til fremmede, „som den svenska friihed medh rätta ey tillkommer“ og endelig byder § 10, at Certifikationer paa svensk Gods og Købmandsvarer, som ind- eller udføres med fremmede Skibe, ikke maa udfyldes in blanco af Magistraten.⁸ Denne Ordning bragtes til den svenske Befolknings Kundskab ved en kongelig Förordning och Stadga, dateret Kongsør 1/8 1680.

Det opnaaede kan ikke have vakt større Begejstring hos den danske Regering, et mere pauvert Resultat kunde man daarlig være naaet til. Kort før Afslutningen af Freden i Lund havde Direktør Günther fremhævet, hvor umuligt det var at komme Lurendrejere til Livs under den svenske Toldfrihed — samtidig med Loven opfandt man Bedrageriet — han saa derfor helst Spørgsmaalet løst ved, at Svenskerne betalte en Sum aarlig paa 20—25.000 Rdl. i to Terminer.⁹ Udviklingen i 1680'erne, hvor Tallet af svenske Skibe, der passerede Sundet, steg til 470, kan heller ikke have bekræftet et Indtryk af, at store Fremskridt var naaet. Medens man forhandlede med Hollænderne i 1681, var et af de Klagemaal, som fremførtes imod dem, at deres Skibe sejlede med falske svenske Pas og Certifikater.¹⁰ Da Danmark sammen med Frankrig og Brandenburg lagde en Kabale mod Sverige, blev naturligvis ogsaa Afskaffelse „for bestandig“ af den svenske Toldfrihed i Sundet en af de Fordele, man betingede sig.¹¹ Men heller ikke denne Gang naaedes videre end til Planlæggelse. 1684 klager man atter til Hollænderne over, at de bruger svenske Søpas og Certifikater for helt at befri sig for Told,¹² og opnaaede en officiel

⁸ Laursen: Anf. Skr. VII. Kbhvn. 1923. p. 421 ff.

⁹ T.K.U.A. Alm. Afdeling Realia: Briefschaften den Öresundischen Zolle betreffend 1640—97. R.A.

¹⁰ Laursen: Anf. Skr. VII. p. 568.

¹¹ „ „ „ VIII. Kbhvn. 1930. p. 79 og 89.

¹² „ „ „ „ „ „ „ 297 ff.

hollandsk Misbilligelse af saadanne Foreteelser, hvilket dog ikke fyldte meget i Toldkammerkassen ved Øresund.

Det er naturligvis umuligt at gøre op, hvor meget Misbruget af de svenske Toldprivilegier har betydet, vel oven i Købet ikke ganske klart, hvilke Former de har haft. Selv Tyske Kancelli synes at have været i Vildrede, saaledes som det fremgaar af en Skrivelse til Günther af 10/6 1679, hvori man meddeler ham, at Kongen vil have at vide, hvori de svenske Defraudationer egentlig bestaar.¹³ Det er imidlertid givet, at fremmede Skibe maa have gaaet under svensk Flag. Günther gør — sikkert med Rette — opmærksom paa, at Sverige havde mistet saa mange Skibe under Krigen, at det ikke saa hurtigt kunde erstatte dem ved Bygning eller Køb. Desto mere paa-faldende var den permanente Stigning, der fulgte umiddelbart efter, til 470 Skibe gennemsnitlig i Tiden 1681—90 og ikke mindre end 675 fra 1691—1700, et Tal, der ikke naaedes igen før under den store Handelsperiode omkring det 18. Aarhundredes Midte. Men naturligvis var kun et Mindretal Lurendrejere, Sverige udvidede sin Skibsbygningsindustri stærkt i disse Aar. Aarsagen til Opsvinget i Søfarten og Søhandelen maa hovedsagelig søges i de for neutral Handel ovenud gunstige Konjunkturer, der skabtes 1689 ved de store Søkrige mellem Vestmagterne Holland—England contra Frankrig, hvori ogsaa Styrkeforholdet mellem den forenede engelsk-hollandske Kaperflaade og Krigsmarine paa den ene Side og den franske paa den anden, ikke var anderledes, end at det var forbundet med Fare for alle krigsførende Parter at vove sig for langt ud paa Eventyr. Resultatet blev, at deres Skibe delvis forsvandt fra Østersøen — ialtfald officielt — hvilket først og fremmest ramte Hollænderne, der sad inde med den største Del af Fragtflaaden paa de baltiske Havne. Til at erstatte dem, saa vidt den sparsomme Tonnage tillod, havde man kun de nordiske Nationer. Navnlig dansk-norsk Søhandel og Skibsfart syntes at have store Chancer, idet Franskmændene netop i saa høj Grad trængte til Indførsel af Korn og

¹³ Øresundstoldkammerets Arkiv. Anf. Sag. R.A.

Træ, begge Dele Varer, som de to Riger bedre end Sverige kunde levere. Den franske Gesant i København, M. de Bonrepaus konstaterede 1693 med Glæde, at Danmark havde flere Skibe end tidligere, og at det maatte være fransk Politik's Maal gennem Tilførsel af dansk Korn at trække danske Skibe fra Spanien til Frankrig, hvor de skulde hente Salt og Vin¹⁴ og søge bragt dansk-fransk Handel paa danske Hænder for at formindske Hollændernes.¹⁵ Hermed skulde Danmark tillige have haft Mulighed for at faa Tag i Returhandelen paa Østersøen. Men det lykkedes kun i ringe Grad, selv om der ogsaa kan noteres en betydelig Fremgang for dansk Skibsfart paa de baltiske Havne. Hollænderne, Svenskerne og til dels Englænderne havde her et alt for fast Greb, som de ikke slap. Resultatet blev derfor, at i Konkurrencen om Handelen paa Østersøen sakkede Danmark—Norge bagud for Sverige, hvilket vil fremgaa af følgende Sammenligning mellem Antallet af ladede danske, norske, slesvigholstenske og svenske Skibe, der i Aarene 1688—99 passerede Sundet.¹⁶

Aar	Østpaa				Vestpaa			
	danske	norske	slesv.-holst.	svenske	danske	norske	slesv.-holst.	svenske
1688	136	165	19	268	103	129	11	252
1689	135	148	18	205	93	112	17	212
1690	191	144	30	281	140	125	17	314
1691	226	127	35	328	185	122	32	375
1692	236	142	26	373	170	111	31	405
1693	212	143	17	423	211	125	39	461
1694	254	129	23	367	210	121	32	431
1695	279	158	19	369	167	112	13	417
1696	277	127	31	335	172	88	11	349
1697	215	125	8	327	139	84	5	309
1698	196	108	7	334	145	86	9	333
1699	190	139	13	321	100	93	14	321

¹⁴ Serie KKK 1403 i „Etat Sommaire“ Archives Nationales. Paris. Ambassade de M . . . Bonrepaus en Danemark. 1692—97. 2/4 1693.

¹⁵ Oscar Albert Johnsen: Indberetninger fra den franske Legasjon i Kjøbenhavn vedr. Norge 1670—1791. Oslo 1934. p. 83 f. Titlen paa denne værdifulde Materialesamling er misvisende, idet den i fuld saa høj Grad vedrører Danmark som Norge. For 1690'erne er den desuden ufuld-

I denne Opstilling er endda ikke medtaget Væksten i Antal Skibe og Ladninger fra de „frie“ svenske Østersøhavne; blandt disse synes navnlig Riga at have tiltrukket sig Opmærksomheden fra dansk Side, hvilket ikke var saa mærkeligt, idet Antallet af ladede Skibe med Hjemsted i denne Havn steg fra 4 i 1688 til 31 i 1695. Hertil kommer, at Svenskerne Skibe gennemgaaende var større end de danske; vi havde ganske vist anselige Skibe paa Frankrigsfarten, men ved Siden af løb ogsaa mange Smaaskibe med Kornladninger til de nordfranske Havne. Man bør endvidere for at faa Billedet mere fuldstændigt af den svenske Handel vestpaa lægge Mærke til Udviklingen i Göteborg, hvor der fra Frankrig i Aarene 1690—99 indkom ialt 127 Skibe og udgik 140. Dette er mere end Fordobling i Sammenligning med det foregaaende Tiaar.¹⁷

Da det samlede Antal Skibe og Ladninger gennem Sundet samtidig gik ned i disse Aar, kom den toldfrie svenske Søfart til at udgøre en stadig større Del af Helheden. Billedet ser saaledes ud:

Svenske ladede Skibe i Procent af det samlede Antal:

Aar	Østpaa	Vestpaa
1687	15,8 %	11,9 %
1688	16,0 %	12,4 %
1689	18,6 %	13,3 %
1690	24,5 %	20,5 %
1691	24,6 %	21,8 %
1692	24,9 %	21,3 %
1693	28,2 %	20,3 %
1694	27,8 %	22,2 %
1695	24,7 %	24,4 %
1696	29,0 %	27,4 %
1697	31,3 %	25,6 %
1698	22,0 %	17,7 %
1699	20,1 %	16,3 %

stændig, idet den af mig anførte Ambassades Dokumenter kun er optaget delvis. Den p. 144 aftrykte Relation af 12/4 er ikke fra 1694, men fra 1695, og kun et stærkt forkortet Udtog.

¹⁶ Efter Nina Bang og Knud Korst: Anf. Skr. II. Kbhvn. 1939.

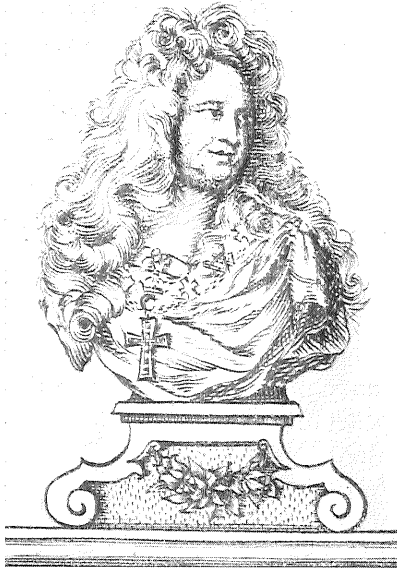
¹⁷ Ivar Lind: Göteborgs Handel och Sjöfart. Göteborg 1923. Tabel 69 og 70.

Da ogsaa Antallet af toldfrie danske Skibe steg, var det, set fra et finansielt Synspunkt, ikke noget opmuntrende Billede, en Betragtning af Forholdene i Øresund frembød. Indtægten ved Øresundstolden udgjorde 1680—1688 i aarligt Gennemsnit 126.629 Rdl., 1689—91 kun 77.349 Rdl., og tager vi Tiden 1689—97, er den 83.889 Rdl. Da Krigen saa holder op en Tid, og Hollænderne kommer igen — eller atter vedkender sig at være Hollændere — steg Indtægterne paany, i 1698—99 saaledes til gennemsnitlig 121.008 Rdl. eller i Realiteten det samme Beløb som før 1689.¹⁸

Det laa lige til, at man fra dansk Side saa med voksende Vrede paa alle de mange nye svenske Skibe, der optraadte paa Arenaen og bragte værdifulde Ladninger vest- og østpaa toldfrit gennem Sundet. Man vidste meget vel, hvordan Fidusmageriet florerede, kendte det af egne Erfaringer. De Skibe og Ladninger, der i 1690'erne dækkedes af det danske Flag, kunde ikke holde til en nærmere Prøvelse, og med de danske Søpaa var det ofte saa som saa. I disse Aar søger hollandsk og fransk Kapital til neutrale nordiske Lande, hvor store Gevinster lokkede, medens den hjemlige Handel laa nede. Ogsaa i Danmark florerede pro-forma Transaktioner, og Lurendrejjeriet havde sin første store europæiske Blomstringstid. Ivrigst var naturligvis Hollænderne, som havde de største Kapitaler, og hvis Søfart ramtes haardest, og der blev ikke taget smaalige nationale Hensyn, naar Valget stod imellem Fædrelandets Tarv og egne Pengeinteresser. Det var ikke smaa nederlandske Beløb, som med Hjemlandets officielle Billigelse, eller ogsaa i skærende Modstrid dertil — placeredes i neutrale Skibsparter eller Skibsladninger. Det var heller ikke faa nederlandske Skippere, der med Kone, Børn og Skib flyttede til København og andre neutrale Søstæder, hvor de saa pro-forma tog Borgerskab for atter at forsvinde, da Krigen sluttede 1697. En Del af dem drog iøvrigt allerede før den Tid fra København til Stockholm og de baltiske Byer, hvor Forholdene aabenbart

¹⁸ C. Christiansen: Bidrag til dansk Statshusholdningshistorie under de to første Enevoldskonger. II. Kbhvn. 1922. p. 763 ff.

har været mere lokkende.¹⁹ Men hvad man betragtede som rimeligt, naar det angik Danmark, maatte givet blive til Forbitrelse mod Svenskerne, hos hvem en lignende Udvikling foregik. I December 1696 maatte Danmark for at faa godtgjort de i Holland og England opbragte Skibe og i Haabet om gode

Stik af Henrich Otten: Portrætbuste
af Minister Bolle Luxdorph.
Brudstykke af Gravmæle.

Subsidier gaa ind paa at standse Handelen paa Frankrig. Drømmen om en stor vestlig Kommercie fik herved et slemt Knæk, omend man i Forventningen om en snarlig Fred stadig fortsatte at sende Skibe til Frankrig med gamle eller antedatrede Pas, altsaa paa oplagt bedragerisk Vis. Lysten til under disse Konjunkturer at ramme Sverige blev naturligvis ikke mindre. Da Foroldet mellem de to Lande bl. a. paa Grund af den svenske Interesse i at bevare den gottorpske Hertug som et Redskab mod Danmark, samtidig blev mere spændt, steg Røsterne, der krævede, at

man gjorde Ende paa de svenske „defraudationer“, mere og mere. Den, der dirigerede Koret, var vor Envoyé i Stockholm, *Bolle Luxdorph*.

Luxdorph, nu en Mand paa et halvt Hundrede Aar, havde en lang Embedsbane bag sig, i sin grønne Ungdom i Diplomatiet, derpaa i danske Kancelli, hvor han svang sig op til at blive Oversekretær. Luxdorph er skildret som en godlidende Natur,

¹⁹ Kbhvns. Sorets Retsdokumenter. 1692—1700. Sjæll. Landsarkiv.

og det er sikkert ogsaa rigtigt, at hans Temperament var mere end eksplosivt, og han fandt ofte Udløsning for sin Vrede ved — uden Hensyn til Følgerne — mundtlig eller skriftlig at læse Genstanden for sin Vrede „Moses og Profeterne“. Luxdorph beskyldes for en vis hovmodig Selvfølelse, i Virkeligheden var han en yderst usikker Mand, fyldt med Mindreværdskomplekser, angst for sin Sekretær og pint og trykket ved Fornemmelsen af ikke at kunne staa Maal med andre danske og fremmede Diplomater. Han havde adskillige aandelige Interesser og var ikke uden en vis praktisk Dygtighed, Pennen førte han med legende Lethed og besad udpræget Sans for det dramatiske. Men nogen fremragende Begavelse var Luxdorph langt fra. Hans Fantasi spillede ham mange Puds, og naar han kom i Affekt, hvilket let skete, løb Følelsen af med Forstanden. En nøgtern og kølig Iagttagelse skal man ikke finde i Luxdorph, hvis Indberetninger ofte er forbavsende overfladiske og fortegnede. Hans Mangel paa Smidighed og stærke Antipatier gjorde det ikke lettere for ham at gerere sig som Diplomat i den svenske Hovedstad. Naar dertil føjes, at han faktisk var en syg Mand, bl. a. stærkt plaget af Podagra, vil man forstaa, at Luxdorps Udnævnelse til Gesandt paa en meget vigtig Plads var et Fejlgreb.²⁰ Luxdorps Svagheder kunde ikke være den danske Regering ukendte. Han var blevet afsat i 1690 som Oversekretær i Danske Kancelli, hvor hans Referater ikke altid var i Overensstemmelse med Fakta, *Christian den Femte* beskyldte ham ligefrem for at referere falsk. Men efter et Aars Forløb blev han atter paa *Ulrik Frederik Gyldenløves* Forbøn taget til Naade og sendt som Envoyé til Stockholm, en Uriaspost i disse Aar, hvor Forholdene mellem de to nordiske Riger var mere end vanskelige. Sammen med den smidige Diplomat *Jens Juul*, der delegeredes til Stockholm for at bistaa, afsluttede Luxdorph det væbnede Neutralitetsforbund mellem Danmark og Sverige til Værn for de to Landes Søfart overfor Vestmagterne. Jens

²⁰ Wad har i *Personalhistorisk Tidsskrift*, I, Kbhvn. 1880, p. 37—53, skrevet en Biografi over Bolle Luxdorph, den giver enkelte Oplysninger, men er i det store og hele ganske ufyldstgørende og misvisende.

Juel fik — absolut med Rette — Hovedæren for dette Arbejde til stor Fortrydelse for Luxdorph. Forbundet bragte dog flere Skuffelser end Glæder og gav den danske Envoyé Anledning til idelige Beklagelser, idet det ikke var Luxdorph muligt at formaa den svenske Regering til at skride effektivt ind mod de mange fortsatte Neutralitetskrænkelser. Hans diplomatiske Prestige stod iøvrigt ikke særlig højt i Stockholm. Som Modspillere havde han en Tid den yderst habile hollandske Minister *von Heckeren* og den engelske Resident, oprindelig Præst, *John Robinson*, der senere som Biskop af Bristol sammen med Lord *Strafford* repræsenterede den engelske Regering paa Kongressen i Utrecht, som afsluttede de store Krige mellem Vestmagterne i 1713. Robinson var just ingen Sinke, den franske Delegerede i Utrecht, *Mesnager*, der forhandlede med ham om en Handelstraktat og forøvrigt blev snydt, kalder ham „adroit“. Med denne Ulv i Faareklæder kunde Luxdorph heller ikke hamle op, og den gamle *Bengt Oxenstierna*, hvem Luxdorph inderlig ønskede en snarlig Død, laa ogsaa i et betydeligt højere Plan end den danske Envoyé. Som en noget lunken Medspiller havde han en af *Ludvig den Fjortendes* allerfineste Diplomater, Greve *d'Avaux*, over for hvem han med Rette følte sig alt andet end tryg. Luxdorph hadede af Hjerte hele denne Diplomatreds, hvor han ikke uden Grund følte sig som en Spurv i Tranedans. I Stockholm synes han ikke at have været særlig vel lidt — Danskerne stod i det hele ikke i høj Kurs der — og han noterer med Forbitrelse, at da Slottet brændte, gav „canaillen“ ham Skyld for at have sat Ild paa. I en Række livfuldt skrevne Indberetninger til Kongen skildrer han dramatisk — og afgjort overeksponeret — Begivenhedernes Udvikling og sin egen Modgang, til dels i et Ciffersprog, som er saa lidet sindrigt sat op, at det ikke kunde volde en Mand, kendt med Kredsen, Gnist af Vanskelighed at fortolke disse „hemmelige“ Breve. Luxdorph kunde til sin Sorg ikke deltage i de diplomatiske Gilder uden at faa saa alvorlige Tømmermænd, at han daarligt formaaede at skrive en Rapport den næste Dag. Det var i sig selv generende rent bortset fra, at den, der bliver først fuld, sjældent faar store Sandheder at

vide.²¹ Ydermere var det til Gene for ham, at han havde vanskeligt ved at beherske sig. „Naar jeg kommer iblandt dem“, skriver Luxdorff, „saa er de, i Særdeleshed von Heckeren, saa fulde af Streger og spotske Gloser og Pikanterier“, saa han sidst var ved at forgribe sig paa Hollænderen. Derfor „eviterede“ han deres Selskaber, „saasom sligt paa den Maade letteligen kunde ske, i Særdeleshed, naar man haver drukket et Glas Vin mere end ordinaire“.²² Der er ingen Tvivl om, at Luxdorff efterhaanden har følt sig stærkt distanceret, og dette udvikler hos ham et Had mod alt, hvad der hører Vestmagterne og Sverige til. Efter hans Opfattelse sad den svenske Konge i et Land, hvor han ingen Affektion havde uden af en Hob Canailler, „som finder paa Inventioner at tage fra Folk, alt hvad de haver, og de bliver daglig Grever og Baroner og haver dog de fleste tilforn ikke været andet end Lakajer, Skrivere og Bogholdere“, medens de, der tilforn have været ved Magten, ej havde Brødet til Munden og nu gik og ventede Israels Forløsning.²³ Opholdet finder han afskyeligt i dette forbandede Land, hvor alt gaar galt for ham, og „je ne me puis pas jamais imaginer que le bon Dieu m'a envoye icy pour me combler de malheur, mais bien le grand diable“.²⁴

Da Luxdorff ikke havde Spor af Udsigt til at vinde Laurbær paa det diplomatiske Felt, vendte han sig andetsteds hen. Det blev ganske naturligt de svenske „Defraudationer“, der tiltrak sig hans Opmærksomhed, i Haabet om hermed at kunne faa Ram paa alle Fjenderne: Svenskere, Hollændere og Englændere. I Efteraaret 1694 begyndte han at anstille Under søgelser og meddelte i April 1695 Oversekretæren i tyske Kancelli, *Th. v. Jessen*, at han haabede at komme til Bunds i Sagen

²¹ Luxdorff nævner f. Eks. 21/8 1694 i en Skrivelse til Oversekretæren, at han Dagen forinden havde været hos Grev Wrede, men i Stedet for at tale om Forretninger, talte vi om „boue“ til 11½, „et j'en ay aujourd'hui tellement senté l'effet, que j'ai beaucoup de paine a vous tracer ces lignes“. Tyske Kancelli. U.A. Sverige. B. 99. R.A.

²² T.K.U.A. Sverige. B. 100. 20/5 1696. R.A.

²³ „ „ „ „ 8/4 „ „

²⁴ „ „ „ „ 2/9 „

og derved gøre Kongen en stor Tjeneste. Derfor vil han gerne blive endnu et halvt Aars Tid i Stockholm, skønt han ellers meget ønskede at blive kaldt tilbage. De Tab, Danmark led i Øresundstold, beløb sig efter hans fantasirige Opgørelse til 5 Tønder Guld (500.000 Rdl.), og denne uhyre Sum kom kun nogle faa „Store“ og Hollænderne og Englænderne til Gode. Jeg ved, hvordan de gør, skrev Luxdorph, men mangler endnu evidente Beviser.²⁵ 1½ Maaned senere meddeler han i en ny Beretning Oversekretæren, at Bedragerierne skete i Riga, hvis Guvernør aarlig trak 12.000 ecus for sin Part. Men Luxdorph havde endnu ikke Beviser eller en Liste over alle de Skibe, der nød falske Privilegier mod at svare en Sum for hver Rejse. Han er imidlertid i Forbindelse med Folk, der vil hjælpe til at opdage Bedragerierne, og „c'est de la confiscation de tous ces vaisseaux la, que les gens, qui ont entreprise la decouverte de ce mystere, pretendent de profiter“.²⁶ I Slutningen af Juli er han ikke kommet videre, men har dog det bedste Haab om at vinde Laurbær og kunne gøre det saaledes, „que les anglois, les Hollandois et les Suedois se souviendront de moy dix ans apres ma mort“.²⁷ Der var imidlertid endnu et Stykke Vej til Berømmelsen, men gennem Assessor *Simonsen*, der varetog mere konsulære Interesser i Stockholm, forhandlede han med to mystiske Mænd, der vilde have en Del af Konfiskationsværdien af et Skib, „Nörköping“, som med svenske Papirer gik gennem Sundet og tilhørte en engelsk Ligger Jackson og hans Kompagnon, „som han haver ligget her og negotieret for de Engelske“. Luxdorph er imidlertid noget betænkelig ved, at de to Mænd vil have, han skal give en skriftlig Forpligtelse fra sig, det tør han ikke gøre uden Kongens Ordre, selv om de forsikrer ham, at det gælder deres Liv og Ejendom, hvis der kom noget frem om Sagen. Næste Bulletin gaar ud paa, at et Skib med Tjære og Messing om kort Tid vil sejle fra Stockholm, det ejes af en Engländer, men er opført under en

²⁵ T.K.U.A. Sverige. B. 99. 20/4 1695.

²⁶ ” ” ” ” 5/6 ”

²⁷ ” ” ” ” 31/7 ”

svensk Borgers Navn. Til sin store Glæde modtog Luxdorph derefter et Brev fra Oversekretær *v. Jessen*, der meddeler ham, at Kongen ikke vilde tage unaadigt op, hvad han havde begyndt paa egen Haand. Der kan ikke være Tvivl om, at den danske Regering maatte være interesseret i at faa saa mange Lurendrejere som muligt opdaget og beslaglagt, ligesom man med Glæde havde set en Række fremtrædende svenske Embedsmænd afsløret. Paa den anden Side har der næppe i Tyske Kancelli hersket en saadan Mangel paa Forstaaelse af, hvor langt man kunde naa som hos den fantasifulde Luxdorph, der berust af den Medgang, han havde faaet, allerede i Aanden ser det knusende Nederlag, han igennem sin Aktion skal tilføje Svenskerne, Hollænderne og Englænderne. Selv ikke et meget nedslaaende Brev fra Tolddirektøren i Øresund, *Günther*, synes at kunne kølne ham. Heri meddeler Tolderen ham tydeligt og klart, at det omtalte Skib, „Nörköping“ ikke kunde angribes, om end Ladningen tilhørte Tyrkere og Tatarer, og at Envoyeen „lige saa godt kunde have tærsket paa Langhalm eller bare Straa“. Det kan Luxdorph imidlertid ikke faa ind i sit ikke alt for fremragende Hoved og giver den horrible Forklaring, at det svenske Gods, der ifølge Roskildefredens § 4 er frit, maa være Tjære, Beg, Hør, Hamp, Jern, Kobber, etc., medens det ikke kan gaa paa fremmed Gods, ellers „maatte de, der har konciperet det, været blinde eller gale“. Den gode Luxdorph lægger her en næsten utilstedelig Uvidenhed for Dagen for en Embedsmand, der i en Aarrække har ledet Danmarks Kancelli, ligesom han aabenbart er ganske uvidende om de Sjæle kvaler, de danske Underhandlere maatte gennem i Taastrup 1659. Da han lidt senere faar fat i K. M. Förordning och Stadga. trykt 16/2 1661, i hvis § 1 staar, at ogsaa fremmed Gods paa svensk Skib er frit, er Luxdorph ogsaa Mand for at bortforklare det. Og saa trænger han videre uden at lade sig forstyrre af distraherende Facta. Han finder ud af, at hans arge Fjende von Heckeren sammen med Oberdirektør *Silwercrona*, „som er en gammel Skælm og en Hollænder i sit Hjerte“ vil indrette Kontorer i alle Søstæder i Sverige, saaledes at alle Varer, der „falder“ i dette Land, skulde føres til England og

Holland som svensk Gods, Englænderne og Hollænderne vil forskyde Penge til Indkøb, og siden skal Godset gaa i svenske Undersaatters Navn, hvorved Tolden i Øresund vil blive til intet. Man bør som Modtræk have en dansk Kommissær, Faktor eller Konsul i alle Søstæder i Sverige, Finland og Lifland; de maa være nærværende, naar svenske Undersaatter aflægger Ed paa Raadstuen og skriver Søpas, Attester og Certifikationer. Herved skal man gøre Svenskerne saa kede af det, at man kan faa en Ordning med dem. Og, siger Luxdorph, idet han svæver op i de storpolitiske Sfærer, hvis Svenske „paa een eller anden Maade fik Svenske til at betale Told i Sundet, og den danske Konge delte Tolden med dem, blev England og Holland ikke mere saa store Venner af Sverige, som de nu er“. Endelig har Luxdorph altsaa fundet en Metode at ramme sine diplomatiske Modstandere paa. Skade blot, at den betydelig lettere lod sig realisere paa Papiret end i Virkeligheden. Dernæst foretager han sig en Ting, som dog vidner om betydelig større Realitetsans, idet han henvender sig til den franske Ambassadør. De to Herrer lægger nu en Kabale, idet de bliver enige om foreløbig ikke at henvende sig til Kommercekollegiet eller Grev Wrede, „puisque nous savons de bonne part, qu'il y est intéressé luy meme“. Senere skal Franskmanden lade som om, det er ham, der har opdaget hele Affæren. Imedens skulde der afgaa en svensk Flaade fra Frankrig i Oktober og November Maaned. Luxdorph vilde saa give Ambassadører Navnene paa de Skibe, der var fragtet af Hollændere og Englændere, hvorefter denne vilde skrive til Frankrig efter Papirer og lade dem undersøge i Stockholm. Hvad Resultatet blev, lader sig næppe efterspore, men det var naturligvis for Frankrig en vigtig Ting at faa at vide, hvilke Varer der for fjendtlig Regning indførtes i deres Land eller udførtes derfra. Spørgsmaalet er blot, om Luxdorphs Beviser har kunnet holde. Den Række Oplysninger om fremmed Gods paa svenske Skibe, som Envoyéen i denne Tid sendte til Danmark, var der ofte ikke meget Kød paa, og Günther har sikkert ikke været alt for ivrig til at efterkomme en Anmodning om at standse svenske Skibe i Sundet og læse en arme Styrmand „Moses og Profeterne“ for

at finde ud af, at Skibet var svensk og Godset angivet svensk.²⁸ I Mellemtiden fortsatte Luxdorph ufortrødent sine Under-søgelser. Hans Sekretær *Gruner* blev sendt til Reval for at snuse noget op, og det viser sig, at en af hans Stikkere er en afskediget Overinspektør ved Tolden i Riga, *Gyldenstrøm*. Fra Danmark opmuntres han fremdeles til at tage fat. Det meddeles ham, at saafremt Sagen fik et lykkeligt Udfald, kunde han regne med at faa de Udgifter, der er løbet paa under Arbejdet, dækket, og Kongen vilde desuden ikke undlade at vise sin Taknemmelighed over saadan stor Tjeneste.²⁹ Men Sagen gled ikke helt glat for Luxdorph, der kom stadig en Mand med en Slæde i Vejen, nemlig Direktør Günther. Den afskedigede Tolder i Riga gav mod Krav om Rekompensation, Envoyéen Oplysninger, som skulde føre til Opdagelse af svenske Lurendrejere i Sundet. Disse faar Günther til Erklæring med det for Luxdorph sørgelige Udfald, at Tolddirektøren gennemgaaende ikke finder det forelagte Materiale tilstrækkeligt til at rejse en Sag derpaa, endvidere bemærker han, at det in facto ikke forholder sig med disse Sager, som Hr. Luxdorph mener. I et andet Tilfælde arresterede man i Sundet et Skib fra Karlshamn, men løslod det igen, selv om der var Ting, som ikke var helt i Orden, Luxdorph fik dog Ordre til at foredrage Sagen for Grev Wrede.³⁰ Det var alt, hvad der foreløbig kom ud af den med saa megen Brask og Bram startede Toldsvigs-aktion.

Næsten paa samme Tid modtog Tyske Kancelli fra Helsingborg en Redegørelse over „Sveriges nuværende Tilstand“, forfattet af Sekretær *Herman Brechling*. Den er ikke nær saa dramatisk sat op som Luxdorphs Skrivelser, men indeholder til Gengæld en Række facts, noget der ikke i større Grad tynger Envoyéens Indberetninger. Brechling fremhæver, at den svenske Skibsfart voksede stærkt, og at Svenskerne drev en stor Negotie til Søs. Man havde mange Defensionsskibe og byggede

²⁸ T.K.U.A Sverige 99, 20/4, 5/6, 31/7, 10/8, 12/8, 17/8, 28/8, 4/9 og 18/9 1695. R.A.

²⁹ Kabinettet: Chr. V's Journal. 13/7 1696. R.A.

³⁰ ” ” ” ” ” 28/8, 31/8 og 5/10 1696. R.A.

stadig nye Fartøjer, da der var „overflødig Materiale og billig Pris“. I Sundet tog Svenskerne mange fremmede Skibe over under deres Frihed, ofte for en ringe Fordel, 1/16 eller 1/24 Part i Skibet eller andre Foræringer. Saadanne Skibe fik altsaa kongeligt svensk Pas, hvorved de i Øresund gjorde Kongen af Danmark stor Skade. Kongen og de Store i Sverige ved det vel, skriver Brechling, men de vil ikke vide det, vil ikke remedere eller afskaffe det, thi de ser gerne, at Danmark bliver svækket i sine Intrader og derved gøres kraftesløs.³¹ Som man ser, har Brechling fat i den rigtige Ende, det er Lurendrejeri med Skibene, han opererer med, medens han ikke omtaler fremmed *Gods* i svenske Skibe. Ogsaa han synes at tillægge Besvigelserne en meget stor Betydning og overvurderede helt Antallet af frie svenske Skibe, der gik gennem Sundet. Han anslaaer Tallet paa disse — hjemlige og fremmede med svenske Pas og Friheder — til omkring 2000 aarlig, medens det i 1690'erne for Sverige i aarlig Gennemsnit udgjorde 675, hvortil saa kom Skibe, hjemmehørende i de baltiske svenske Havne, 1696 passrede ifølge Øresundstoldregnskaberne ialt 828 frie svenske Skibe Sundet. Hans Konklusion, at man for de Svenskerne tilstaaede Friheder kunde underholde en dansk Hær paa 20.000 Mand, er der derfor heller ikke meget Hold i. Forøvrigt gør Brechling ogsaa opmærksom paa, at det ikke alene var med Hensyn til Øresundspassagen, at der fandt Besvigelser Sted. Over Øen Hveen praktiseredes meget ud af Sjælland. Desuden blev Korn paa Skuder fra København og Sjælland ved Nattetid bragt til Göteborg, Halmstad og andre Pladser, uanset det danske Udførselsforbud, ligesom svenske „Münster-Schreibers“ praktiserede unge, store og kraftige Heste til Militærbrug ud af Danmark. Disse Oplysninger er der ingen Grund til at tvivle paa, idet der i Sverige paa denne Tid indtraf nogle Aar med Misvækst og Hungersnød. Det har derfor været en god Forretning at udføre Korn fra Danmark til Sverige, og det er under saadanne Konjunkturer, at Smugleriet trives uanset den dermed forbundne Risiko.

³¹ T.K.U.A. Sverige. B. 103. Indberetning af 6/12 1696. R.A.

I de følgende Aar arbejdede Luxdorph ufortrødent videre. Faren for Lurendrejeri var for saa vidt blevet større, som Sverige i 1696 havde forbudt de hollandske og engelske Liggere i Stockholm — og samtidig trængte udenlandske Interesser ud af de svenske Kompagnier og Bjergværker. Store Kapitaler anbragt i Landet kunde nu ikke mere direkte administreres af udenlandske Købmænd. Selv om en Del af disse Herrer for at blive i Stand til at arbejde maa fornedre sig og officielt paatage sig en „domestique“s beskedne Tilværelse i den engelske Robinsons Hus,³² blev det dog ikke det samme som tidligere. De udenlandske Købmænd maatte nu, saafremt de stadig ønskede at have Haand i Hanke med svensk Søfart og Eksporthandel, alliere sig med svenske Købmænd, hvilket kun kunde virke fremmende paa Lurendrejeriet. Hidtil havde de lurendrejet, dels for at slippe for Afgift af fremmed Gods i udenlandsk Skib, dels som en Foranstaltning over for de krigsførende Landes Krigsskibe og Kapere, der ikke vilde anerkende Doktrinen om, at „frit Skib gør ufrit Gods frit“, nu gjorde de det tillige for at virke med deres forhen i anden Virksomhed anbragte Kapitaler i Sverige. Paa Skibsfartens Omraade kunde de endnu arbejde med Regeringens stiltiende Sanktion, selv om dette var imod traktatmæssige Forpligtelser over for Danmark. Her var givet et Punkt, hvor der med Udsigt til Held kunde sættes ind fra den danske Repræsentations Side, og Luxdorph havde en ivrig Hjælper i Assessor *Christian Simonsen*, som er primus motor i det meget energiske Arbejde, der i denne Tid udføres med enkelte udmærkede, om end ikke overvældende Resultater.

Assessor Simonsen var just ikke nogen Ven af Sverige, med hvilket han havde en gammel Regning at gøre op. Under Krigen 1676—79 led han store Tab i Skaane, hvor han sammen med andre havde betydelige Interesser, bl. a. i et Allunværk. Han var en velhavende Mand, da Krigen begyndte, men, hedder det i en Relation fra Rentekammeret, 15. Oktober 1705, formedelst den Tjeneste, han vilde gøre Eders Majestæts Hr. Fader, er han ved de svenskes Medfart kommen fra sin

³² T.K.U.A. Sverige. B. 100. 18/11 1696. R.A.

Velfærd. — For paa bedste Maade at varetage de danske Forretninger, drog han til Stockholm, hvor han i mange Aar opholdt sig, indviklet i Processer, der ikke netop gjorde ham velset.³³ Christen Simonsen havde aabenbart visse Evner som Sherlock Holmes, og ved et Samarbejde med Günther, der 11/7 1696 havde erholdt Ordre til paa alle Maader at staa Luxdorph bi,³⁴ fik man ganske interessante Enkeltheder frem, hvad angik Udstedelse af falske Søpas. Særlig heldig maa Simonsen siges at have været med to Skibe af Navnet „St. Johannes“. 26/8 1695 havde det ene af disse faaet Papirer paa, at det var hjemmehørende i Stockholm, og 26/8 1696 udstedtes Søpas med Carlsham som Hjemsted. Da man gik Skipperen paa Klingen, indrømmede han, at Skibet hørte hjemme i Lübeck. 27/4 1695 havde det andet „St. Johannes“, ogsaa et lybsk Skib, faaet svensk Søpas i Karlskrona. „Solan“, der viste Pas fra det svenske Kammer- og Kommercekollegium, var ogsaa en Lurendrejer, og Skipperen „faldt straks til Bønnenbogen“, da han kommer under Behandling i Øresund. „Forgylta Hjort“ og „Jomfru Maria“s Papirer af 3/10 1696 lød paa en stockholmsk Borger, der aldrig havde eksisteret, „men en Hollænder har udtaget Passet, der hvert Aar er fornyet gennem ham“. 1697 maatte en Hamburger betale en Bøde paa 2000 Rdl. for at have sejlet under svensk Flag, og samme Aar gjorde man et ligefremt genialt Kup, der klart viste, hvor let det var at opnaa svenske Papirer. Mod en Betaling af 300 Rdl. fremskaffede Simonsen Certifikat udstedt af Stockholms Raadstue paa et Skib, „Den flyvende Hjort“, Skipper Gert Gertsen, samt et Skibspas af 4/5 fra Kammer- og Kommercekolligiet. Det hele var een eneste stor Svindel. Hverken Reder, Befragter eller Skipper, for ikke at tale om selve Skibet, eksisterede in rerum natura. Hermed havde man ikke blot Raadstuen i Stock-

³³ Rentekammerets Deliberationsprotokol Nr. 17, 1690, og Nr. 47, 18/5 1700. Simonsen fik paa Grund af sine Fortjenester adskillige Begunstigelser og Skattelempelser, men synes aldrig at have forvundet de Slag, han fik i Sverige.

³⁴ T.K.U.A. Sverige. B. 100. Briefschaften der Öresundische Zoll betreffend . . . anf. Dato.

holm, men selve Kollegiechefen, Grev Wrede, i Saksen — „Den flyvende Hjort“ kunde selv ikke han løbe fra.³⁵ Alt dette lod sig kun praktisere, fordi der ikke fandt nogen Edsaflæggelse Sted af Skipper og Reder. Simonsen mente endvidere at kunne bevise, at Certifikater paa Gods og Købmandsvarer i udstrakt Grad udfærdigedes til fremmede og ufri Nationer. Det foregik paa den Maade, at svenske Borgere sendte løse Sedler til Raadstuesekretæren ledsaget af en Erklæring „paa deres Samvittighed“ om, at den Ladning eller det Gods hørte dem til. Mod en Godtgørelse af $\frac{1}{2}$ eller 1 % af Værdien fik de herefter straks — uden Edsaflæggelse — Certifikater mod en „Diskretion“, antagelig til Sekretæren, i Forhold til Varenes Værdi. Simonsens Afsløringer giver et godt Indblik i den Svinde, der fandt Sted, helt op i Kollegierne, med Udstedelse af Skibspapirer. Det virker derfor helt fornøjeligt, naar Kong Karl XI giver Bengt Oxenstierna Ordre til at proponere over for den hollandske Minister, hvilke frygtelige Ting, der kan hænde, i Anledning af, at hollandske Kapere havde frataget nogle Göteborgskibe deres Søpas, Regninger og andre Dokumenter. Paa den Maade kunder der nemlig ske Lurendrejleri med svenske Søpas og Søbreve, og det vilde faa Navn af, at der hvad angaar Uddeling af Pas hos Os i vore Kollegier, ikke gaas frem med den Nøjagtighed, som det sig hør og bør!³⁶

Succes'en med „Den flyvende Hjort“ satte baade Luxdorph og Christian Simonsen i Fyr og Flamme, de krævede foretaget Inkquisition paa Stockholms Raadstue, og Simonsen arbejdede videre for at fremskaffe yderligere kompromitterende Beviser. Luxdorphs Glæde skulde kun blive kort. Der var et Par andre vigtigere Ting, som stod paa, idet man fra dansk Side gjorde et sidste Forsøg paa at naa til en Forstaaelse med Sverige om det gottorpske Spørgsmaal. Dette skulde blandt andet kunde naas ved et Giftermaal mellem *Karl den Tolvte* og den danske

³⁵ Pro Memoria til Baron Juel fra Christian Simonsen, som jeg haver udforsket og givet Luxdorph ved Haanden i de tidligere citerede Briefschaften og T.K.U.A. Sverige. B. 101. 12/5 1697. R.A.

³⁶ Kopi Relation fra Konsul I. N. Abo, Amsterdam, 20/10 1691. T.K.U.A. Nederl. B. 133.

Prinsesse *Sophie Hedvig*. Til at forberede Sagen mente Regeringen ikke at kunne bruge Luxdorph, og i Slutningen af Aaret fik han Meddelelse om, at Baron Jens Juel kom til Stockholm. Det var et Slag for Envoyéen, der bittert bemærkede, at Juel nu for anden Gang kom for at plukke Frugten af hans Arbejde. Han troede fuldt og fast, at den svenske Konge vilde gaa ind paa Giftermaalsplanerne. Luxdorph fortæller, hvorledes Kongens Øjne lo i Hovedet paa ham, da Grev *Bielke* talte med ham om Sophie Hedvig, som om han vilde sige: „Gud give, jeg havde fat i hende“, medens han om en holstensk Prinsesse, der ogsaa var budt til Fals, sagde: „Hun er fuul som Fanden og har en djævelsk stor Mund.“ Nu havde Luxdorph kun det Haab tilbage, at den gode Gud vil belønne ham, „sic non in hoc tamen in futuro seculo“.³⁷ Efter nogle Maaneders ikke alt for harmonisk Samarbejde med Juel døde Luxdorph syg og forpint i Stockholm 1698. Han har sikkert ikke kunnet undgaa at bemærke, at der næppe heller denne Gang blev mange Frugter af hans forberedende diplomatiske Arbejde, ej heller af Øresundssagen, hvor man af Hensyn til de foreliggende betydelig større Problemer maatte gaa noget mere stille med Dørene end oprindelig planlagt.

Indtil Etatsraad *Christian Sehested* afløste Luxdorph, blev det Jens Juel, som overtog Lurendrejersagen. Han saa paa den med betydelig mindre Enthusiasme, end Luxdorph havde gjort. Spørgsmaalet maatte ogsaa formodes at faa en mindre Rækkevidde, de vestlige Magter havde sluttet Fred i Rijswijk 1697, og deres Skibe viste sig atter i større Tal i Østersøen. Lurendrejeriets bedste Tid var forbi. Juels Interesser laa desuden mere i den „store“ Politik end i den „lille“, og han vilde ikke forskærtse sine Chancer i den første ved at gøre for stort et Nummer ud af Bedragerierne i Øresund. Det fremgaar tydeligt og klart af hans Depecher, at han ikke har megen Tiltro til Luxdorphs Jugement. Hvad denne har skrevet om en Forandring i den Øresundske Toldtraktat, skriver han paa sin overlegne, noget spotske Maade, var „mere at ønske end at

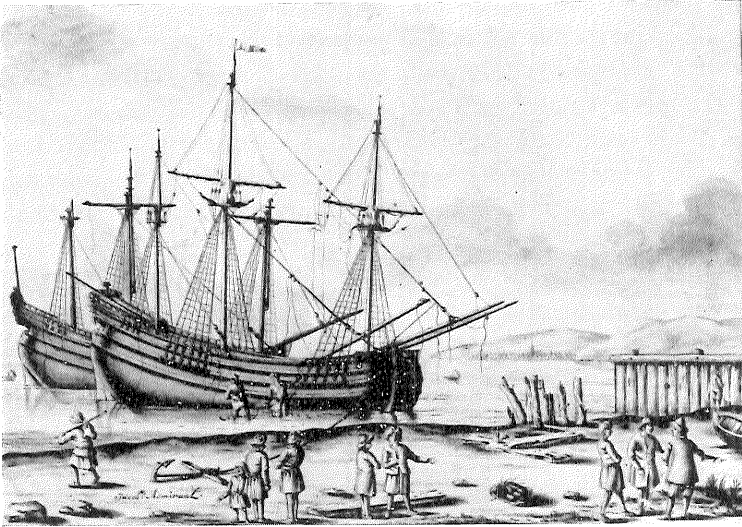
³⁷ T.K.U.A. Sverige. B. 101. 8/12 og 18/12 1697. R.A.

haabe“. Christian Simonsens Arbejde synes han langt fra imponeret af. „Vel kan det være søde Drømme af Christen Simensson,“ siger Juel, men „jeg har endnu ikke set en af hans anslag reusseret“. Han skyder derfor hele den Sag i Baggrunden og foreslaar, at man først skal arbejde paa det holstenske Spørgsmaal, og dernæst med Giftermaalet, som han forøvrigt ikke havde megen Tro paa. Da Luxdorff døde, tog Juel Assessor Simonsen for sig og lod sig forelægge de Beviser, denne mente at kunne bruge til Dokumentation af Lurendrejernet i Sundet. Han bad derefter Simonsen opsætte sit Materiale skriftligt og kom saa efter moden Overvejelse til det Resultat, at Beviset for Misbrug af svenske Søpas var velbegrundet, om end han ikke kunde være enig med Simonsen i, „at det altid saa tilgik“. Derimod stillede han sig mere end tvivlende over for en Række andre Paastande af Simonsen, særlig hvad angik Bedragerier med Dokumenter om Varernes Oprindelse. Her mente han, at Bevisernes Lødighed ikke var tilstrækkelig god til, at der derpaa kunde rejses en Sag. Paa Simonsens „Drømmerier“ har Juels nøgterne — og sikkert ogsaa noget vrangvillige — Indstilling givet maattet virke afsvarende. Det havde været en mere morsom Affære at arbejde med i salig Luxdorffs Tid. Dengang var den danske Minister en fantasirig og begejstret Medarbejder og Medsammensvoren, nu derimod snarere en kølig og desillusionerende Kontrapart, der nærmest syntes tilbøjelig til snarest mulig uden for megen „bruit“ at ville likvidere den fra Forgængerens overtagne Arv.³⁸ Bevares, Juel lader ikke Sagen falde, Lurendrejerner gav endnu Anledning til aarelange Skrivelser og Forhandlinger, dels i København med den svenske Udsending, Lejonklo, dels i Stockholm. Juel forsvandt fra Sverige, døde 69 Aar gammel i 1700, og Sagen føres videre af Christian Sehested. Men Krudtet var ikke mere saa tørt som i Luxdorffs Tid, og Juel beklagede sig sine Forhandlinger med Kammer- og Kommercekollegiet først og fremmest over Svenskernes Udstedelse af falske Søpas

³⁸ Se bl. a. T.K.U.A. Sverige. B. 102. 18/6 og 22/10 1698, samt Briefschafthen R.A.

uden Edsaflæggelse, hvilket jo i sig selv var et groft Brud paa Aftalerne mellem Danmark og Sverige i 1679—80. Der er aldeles ingen Tvivl om, at Svenskerne følte sig yderst forbitrede over Luxdorps og Christian Simonsens Fremgangsmaade. „Den flyvende Hjort“ morede dem absolut ikke. Antagelig har man i svenske Regeringskredse anset de to danske Herrer Adfærd for lige saa lumpen som Danskerne de svenske Maktioner med Skibs- og Varepapirer. Tanken om Hævn for den lidte Forsmædelse blev holdt vaagen under Krisen, der førte til den svenske Konges Landgang paa Sjælland i Aar 1700. Dengang gik danske Toldere meget rigoristisk frem mod den svenske Skibsfart og svenske Varer i Sundet og i København. 1699 standsede man saaledes 10—11 pommerske Skibe tilhørende svenske Undersaatter og udtog al deres Kød og islandske Fisk, „som de til eget Behov haver ladet opkøbe sammesteds“. I Lurendrejersagen forsøgte den svenske Viceceremonimester *Sparrenfeldt* den 17. Februar 1700 at aflevere Kongen af Sverige skriftlig Erklæring, men Christian Sehested nægtede at tage imod det, idet han ikke vilde være „Postmester af unangeneme Nouveller“ og henviste Sagen til Forhandling gennem den svenske Minister i København.³⁹ Saaledes laa Spørgsmaalet endnu, da den store nordiske Krig udbrød. Nu fik den arme Simonsen at føle, at Hævnen er sød. Juni 1700 blev han arresteret „under andre specieuse pretext“, endog fradømt Livet og vilde være blevet „decapiteret“, hvis der ikke var blevet skredet energisk ind fra den danske Regerings Side. Simonsen, der fortrak til København, kan takke sin Gud og Skaber for, at den første Omgang af Opgøret mellem Sverige og Danmark varede saa kort; i de Dage, Kampen stod paa, hang hans Liv i en tynd Traad. Nu fik han Lov at leve endnu en Snes Aar og døde 1723 som Commerce-Assessor og Raadmand i København. Han synes forøvrigt at have indtaget en fremtrædende Stilling inden for den entreprenante Kreds af Købmænd og Embedsmænd, som førte an i det økonomiske

³⁹ T.K.U.A. Sverige. B. 104. 12/10 1699, 17/2 og 16/6 1700 samt Briefschaften R.A.

Radering af Jacob Admiraal: Koffardiskibe fra o. 1700.

Liv, han var saaledes sammen med *Gyldenløve*, *Reventlow*, *Harbo*, *Vibe*, *Jessen* o. a. for en Sum af 500 Rdl. Interessent i Glasmanufakturhuset paa Christianshavn.⁴⁰

Det er naturligt, at Spørgsmaalet om den svenske Toldfrihed og de dermed i Forbindelse staaende Bedragerier i høj Grad har opfyldt Sindene i det 17. Aarhundrede. Det var jo forøvrigt ikke blot Svenskerne og dem, som gav sig ind under deres Frihed, der søgte at slippe saa billigt som muligt for den Belastning paa Skibsfart og Søhandel, Øresundstolden i sig selv betød. Man opgav altid Skibenes Størrelse og Lasterne saa minimalt som muligt, hvorved Skibsmaalingen blev til et staaende Stridsspørgsmaal. Hvad Varemængden angik, prøvede man paa alle mulige Maader at dække over det virkelige Tal, ligesom kostbart Gods enten helt søgtes skjult eller kamufleret under anden Emballage, saa det slap billigere gennem Skærsgilden ved Helsingør. Hvor Reder eller Befragter ikke var impliceret, opererede Skipperne paa egen Haand. *Astrid Friis* har

⁴⁰ Københavns Diplomatarium. VII. Kbhvn. 1886. p. 307.

for den engelske Klædehandel vist, hvorledes Skipperne fra Hull og Newcastle i visse Perioder drev et omfattende og systematisk Smugleri i Øresund, om end dette maa formodes at være bremsed noget mellem 1618,⁴¹ da der fandt en Skærpelse af Kontrollen Sted, og 1645, da Traktaterne med Holland og Sverige atter vanskeliggjorde Tilsynet, idet dette nu væsentlig indskrænkede sig til en Undersøgelse af Skibspapirerne. For de nordtyske Byer har Axel E. Christensen i den tidligere omtalte Afhandling i *Hansische Geschichtsblätter* 1935 ogsaa fremdraget Træk af samme Karakter. Der kan næppe være nogen Tvivl om, at Øresundstabellerne i mangt og meget er misvisende for Varemængdernes Vedkommende paa Grund af Smugleri, hvoraf kun en lille Del er paavist, og en anden Del aldrig vil kunne gøres op. Naar de Papirer, som fremvistes, var falske, kunde der i mange Tilfælde intet stilles op. At fremmed Gods blev indskrevet som svensk i den her omhandlede Periode er uomtvisteligt, ligesom udenlandsk Gods ogsaa transporteredes vestpaa under dansk Navn, og hertil kommer saa Lurendrejeri med falsk Søpas. Det var for saa vidt af gammel Oprindelse og havde først og fremmest til Formaal under Krigsforholdene at føre Handelen igennem. Hollænderne, den største søfarende Nation i Europa, lagde for. Da de rev sig løs fra Spanien i det 16. Aarhundrede, misbrugte de det danske Flag under Kampene med dette Land. 1587 blev et hollandsk Skib i København tildømt Kongen, fordi Skipperen, der kom med en Saltladning, havde været i Besiddelse af 2 lappede danske Flag, som næsten var slidt op. Man mente, at fire Skibe havde været i Madskapi — Kompagni — og at de alle skulde have brugt dansk Flag i Spanien, endog falske danske Pasbord, lavet i Holland. Der mentes at være en Person i Amsterdam, „som hemmelig udgiver saadanne Søbreve under Kongens Haand og Segl“.⁴² I Slutningen af det følgende Aarhundrede var Situationen endnu mere prekær for Hollænderne, og de falske Søpas fik atter en Blomstringstid. Det var med god

⁴¹ Hist. Tidskr. 9. V. 1925 ff. og Scandia. VIII. 1935. 129 ff.

⁴² Kancelliets Brevbøger. 22/11 1587.

Grund, Franskmændene mistænkte skandinaviske Skibe for at skjule hollandske Interesser paa samme Maade som de dækkede franske. Da Gyldenløves stolte Defensionsskib, Fregatten „Maria“ den 9. Juni 1689 ved Sorles mødte to franske Orlogsmænd, blev den af Franskmændene mødt med Raabet: „Gy Hont, Gy zyt een Hollander“,⁴³ en ikke ubegrundet Velkomst i Betragtning af, at der ogsaa var Hollændere interesseret i de nordiske Defensionsskibe. For Østersøfartens Vedkommende maatte Hollænderne — og Englænderne — naturligvis særlig være interesseret i, af Hensyn til Øresundstolden, at skaffe sig svensk Søpas, og saadant synes det ikke at have voldet alt for store Vanskeligheder at opnaa. 1688 meddelte den danske Konsul i Amsterdam, Jan. Nic. Abo, saaledes den danske Konge, at i den Tid, hvor Generalstabene havde forbudt hollandske Undersaatter Trælasthandelen paa Norge, var Trafikken blevet delvis opretholdt af hollandske Skippere, som havde skaffet sig svensk Søpas og Beviser for, at deres Ladninger kom fra Sverige.

I Tiaaret 1691—1700 sank Antallet af hollandske Skibe, der aarlig passerede Sundet, fra 1902 til 1153 og af engelske fra 592 til 336. Det var 1000 Skibe aarlig, der forsvandt fra Sundet, og andre Nationers gik det lige saa galt. *Aksel E. Christensen* anstiller paa Basis af nogle Skibsafgiftslistes, de saakaldte spanske Kollektter, en Række Betragtninger over, hvorfor Antallet af lybske Skibe vestfra i Sundet er i saa rivende Tilbagegang i 1680'erne og navnlig i 1690'erne, og kommer ind paa den rigtige Tanke, at det kan skyldes, en Del Skippere har opgivet Hjemsted falsk i Lübeck eller i Sundet.⁴⁴ Naar han imidlertid mener, at de i Sundet manglende Skibe paa Tilbagereisen fra Spanien, Portugal, Frankrig har anløbet en nederlandsk eller anden Havn, der er opgivet som Hjemsted i Sundet, har det ikke meget med Virkeligheden at gøre. Rent bortset fra, at det vilde være temmelig taabeligt af en Lübecker i disse Aar at søge Dækning under hollandsk Flag, har vi set,

⁴³ Amsterdamsche Dingsdaegse Courant. 25/7 1689.

⁴⁴ Hansische Geschichtsblätter. Anf. Sted. p. 46—47.

hvorledes Simonsens Stikprøver i Stockholm bragte adskillige lybske Lurendrejere med svenske Papirer for Dagen. Øresundstoldregnskaberne bekræfter denne „Omstilling“ fra lybsk til svensk Nationalitet. I Aarene før 1692 viste kun et enkelt svensk Skib sig i Lübeck blandt Spanien-, Portugal- og Frankrigfarerne. Men 1696 var Antallet af saadanne 11, 8, 19 og 22, hvorefter de igen forsvinder som Dug for Solen, samtidig med at 6 og 8 lybske Skibe viser sig i Hjemstavnshavnene 1698 og 1699 efter praktisk talt at have været fejtet bort i Aarene efter 1690. Naturligvis har alle de nytilkomne svenske Skibe ikke været lybske Lurendrejere, men ialfald en Del af dem. Lige saa fristende maa Lurendrejeriet have været for Hollænderne, Englænderne og til dels Franskmandene, for hvilke langt større Interesser stod paa Spil. Den engelske Skibsfart paa Sverige og Østersøen daledede betydeligt. Hollænderne kunde notere en rivende Tilbagegang i deres Handel paa Østersøen fra nederlandske Havne. Det mest interessante Billede frembyder Farten fra Franrig, Portugal og Spanien til Østersøhavnene, herunder Danmark og Sverige. Frankrigs Handel var i alt væsentlig besørget fra nederlandske Skibe, men 1687 besøgte dog 24 ladede franske Skibe Østersøhavne. 1689—97 viste der sig kun henholdsvis 0, 0, 1, 1, 7, 16, 5, 1 og 2 Fartøjer i disse Farvande, 1699 derimod 29. Det var de skandinaviske Skibe, eller Lurendrejere under skandinavisk Flag, som i de andres Fravær høstede Profitten. Hvorledes Parterne delte Søfarten paa Frankrig, Spanien og Portugal, de fremtrædende Lurendrejerstrøg, mellem sig, vil fremgaa af følgende Opstilling.

Disse Tal er endda kun Udtryk for, hvad der slap gennem de krigsførende Magters Kontrol. Et stort Antal Skibe blev opbragt og deres Varer beslaglagt og solgt, i adskillige Tilfælde konfiskeredes baade Skib og Gods blandt de virkelig skandinaviske Fartøjer samt en Del Lurendrejere under skandinavisk Flag. Lurendrejeriet er evident, og det er givet, at Øresundtoldregnskaberne, navnlig i den her omhandlede Periode, yder en meget ringe Garanti med Hensyn til Hjemsted og Oprindelse, baade hvad angaar Skibe og Gods. *Knud Korst* har gjort

Ladede Skibe fra Frankrig, Portugal og Spanien til Østersøen:

Aar	nederlandske	svenske	dansk-norske
1686	206	30	14
1687	147	21	17
1689	4	8	21
1690	11	17	22
1691	49	47	57
1692	29	65	90
1693	6	54	43
1694	3	83	84
1695	24	144	127
1696	2	96	68
1697	2	64	35
1698	67	56	45
1699	136	57	44

opmærksom paa, hvorledes et Antal Nederlændere maa have sejlet under falsk Flag i Aarene 1781—83,⁴⁵ dette er naturligvis rigtigt, men denne Trafik er foregaaet i udstrakt Grad allerede et Aarhundrede før og har haft en langt større Betydning i den svenske Toldfriheds Periode. Hvad de svenske Misbrug angaar, kulminerede de i det 17. Aarhundredes Slutning, ved den store nordiske Krigs Afslutning blev i 1720 den svenske Toldfrihed ophævet, som det hedder i en af Øresundskammerets Toldbøger, „hvorfor den Allershøjeste være lovet“. Nu syntes man fra dansk Side at være naaet til retfærdige Forhold, et Synspunkt, der forstaaeligt nok ikke deltes af Svenskerne.

Det er selvfølgelig umuligt at gøre op, hvad den svenske Toldfrihed har kostet Danmark i Slutningen af det 17. Aarhundrede, endnu ugørligere at udskille den Del, der hører Lurendrejernet til. Naar man, som Tilfældet var i Sverige, be-gaar ligefrem Bedragerier, vil det være haabløst nogle Aarhundreder senere at paavise, hvad der er svenske Interesser, og hvad der er fremmede. I 1660'erne ved man, at en Række hollandske Fartøjer pro forma gik over i svensk Eje under Nederlandenes Kampe med England, og denne Trafik stand-sede ikke i de følgende Aartier. 1693's svenske sekreta Proposi-

⁴⁵ Nina Bang og Knud Korst: Anf. Skr. Kbhvn. 1930. XVIII.

tion omtaler med Stolthed de Køb af Fartøjer, man under de gunstige Konjunkturer havde foretaget i Udlandet.⁴⁶ Det er dog mere end sandsynligt, at adskillige af dem i Realiteten er vedblevet at være udenlandske, ligesom Skibsparter i svenske Skibe tilhørte Udlændinge. Simonsens Oplysninger angaaende Metoder til Fremskaffelse af Skibspapirer og Hjemstavnsdokumenter viser under alle Omstændigheder, hvor upaalidelig enhver Opgørelse over den svenske Handelsflaade maa blive. Den enorme Nedgang, som skete i svensk Tonnage fra 1690'erne, skyldes givet i første Række Krigen og dens Følger, men sikkert ogsaa, at udenlandsk Kapital efterhaanden likviderede sine svenske Søfartsinteresser, der blev betydelig mindre tiltrækkende baade under en Krig og efter Toldfrihedens Ophevelse.

⁴⁶ E. Heckscher: Sveriges ekonomiska Historia från Gustav Vasa. Stockholm 1936. I. 2. p. 562.